

*Цибульник М.О.,
аспірант кафедри обліку та аудиту,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОБЛІКУ ДІЯЛЬНОСТІ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті розглянуто основні законодавчі акти і нормативні документи щодо нормативно-правового регулювання обліку діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні. Запропоновано шляхи вирішення проблемних питань, зокрема затвердження нових Методичних рекомендацій із бухгалтерського обліку основних операцій недержавних пенсійних фондів, а також із доповненням їх розробленою Типовою кореспонденцією рахунків бухгалтерського обліку основних операцій недержавних пенсійних фондів та прийняти П(С)БО 36 «Звітність недержавних пенсійних фондів», де б відображалися основні засади організації бухгалтерського обліку та звітності НПФ, а також методологічні принципи формування в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності інформації про діяльність недержавних пенсійних фондів.

Ключові слова: недержавні пенсійні фонди, облік, нормативно-правове регулювання, Положення (стандарт) бухгалтерського обліку.

Постановка проблеми. Система недержавного пенсійного забезпечення протягом останніх років демонструє поступальний розвиток. Але за останній рік динаміка укладених пенсійних контрактів та загальної кількості учасників НПФ має негативну тенденцію. Це спричинено кризовими явищами в економіці України, зокрема через суттєве зниження платоспроможності та підвищення витрат населення не має змоги виділяти кошти на довгострокове інвестування, а також недовірою населення. Хоча, недержавні пенсійні фонди з 2013 р. перейшли до подання фінансової звітності згідно з міжнародними стандартами, також розглядався перехід на загальнообов'язкове недержавне пенсійне страхування для громадян України вже з 2017 р., проте саме недосконалість нормативно-правового регулювання обліку діяльності недержавних пенсійних фондів стала причиною відтермінування такого рішення. Отже, дослідження нормативно-правового регулювання обліку діяльності недержавних пенсійних фон-

дів та внесення пропозицій щодо його вдосконалення набуло першочергового значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні засади обліку, а також нормативно-правового регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів висвітлювали у своїх роботах такі вітчизняні науковці, як Базилевич В.Д., Білуха М.Т., Бондар М.І., Вербінський М.М., Волчек Р.М., Голов С.В., Головка В.І., Гражевська Н.І., Гура Н.О., Дорош Н.І., Єщенко П.С., Жарко Д.П., Затонацька Т.Г., Засадний Б.А., Ільїн В.В., Красота О.В., Ковальчук К.Ф., Ковтун Н.В., Костирко Р.О., Кужельний М.В., Кузьмінський Ю.А., Купалова Г.І., Левицька С.О., Лібанова Е.М., Лондар С.Л., Ловінська Л.Г., Мельник Т.Г., Мисака Г.В., Мних Є.В., Нападовська Л.В., Науменкова С.В., Неліпович О.В., Олійник Я.В., Петрик О.А., Романюк М.В., Сопко В.В., Ткаченко Н.М., Чухно А.А., Шарманська В.М., Швець В.Г., Шевчук В.О., Якимова Л.П. та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значні напрацювання, комплексного дослідження нормативно-правового регулювання обліку діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні не здійснювалося, що зумовило вибір теми наукового дослідження.

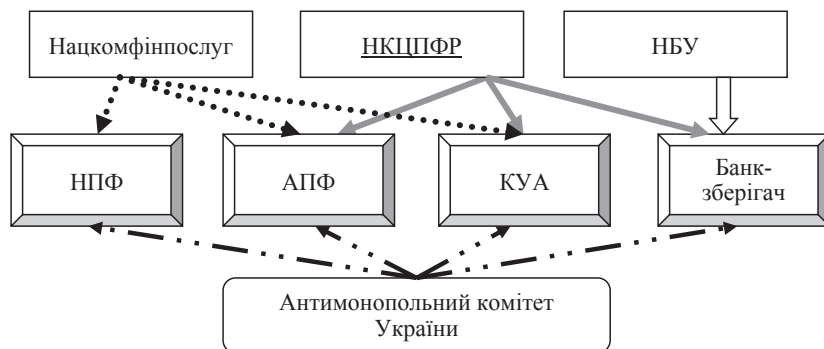
Мета статті полягає у дослідженні нормативно-правового регулювання обліку діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні та наданні пропозицій щодо його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система недержавного пенсійного забезпечення становить третій рівень пенсійної системи, запроваджений Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [1]. Основу такої системи становлять недержавні пенсійні фонди (НПФ).

Головною метою державної політики у сфері регулювання діяльності НПФ в Україні є реалізація ефективної та зрозумілої пенсійної реформи, спрямованої на забезпечення гідного рівня життя людей, створення дієвих механізмів захисту прав та інтересів таких громадян, забезпечення прозорості пенсійної системи.

Закон України [1] визначає правові, економічні та організаційні засади недержавного пенсійного забезпечення в Україні та регулює праводійності, пов'язані із цим видом діяльності. Згідно із цим Законом [1], державне регулювання діяльності НПФ розподіляється між декількома органами державної влади відповідно до їх компетенції та завдань (рис. 1).

Відповідно до Закону України [1], державний нагляд та контроль у сфері недержавного пенсійного забезпечення, а саме діяльності НПФ, страхових організацій та банківських установ, здійснює Нацкомфінпослуг. Як орган державного нагляду та контролю у цій сфері Нацкомфінпослуг оприлюднює перелік юридичних осіб, які здійснюють діяльність у

Рис. 1. Контроль у сфері державного регулювання діяльності НПФ

Джерело: складено автором на основі [1–4]

сфері НПЗ, здійснює обмін інформацією, яка є необхідною для державного нагляду та контролю у сфері НПЗ із відповідними державними органами (табл. 1).

Рішення органів, що здійснюють державний нагляд та контроль у сфері недержавного пенсійного забезпечення, прийняті відповідно до компетенції цих органів, є обов'язковими для виконання пенсійними фондами, адміністраторами, особами, що здійснюють управління активами, зберігачами, страховими організаціями, банківськими установами, що відкривають пенсійні депозитні рахунки.

Законодавчо-нормативна база регулювання діяльності НПФ в Україні складається із законів України і підзаконних нормативних актів, які затверджуються органами законодавчої та виконавчої влади (рис. 2).

Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [12] визначає правові основи регулювання, організації, ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності в Україні. Згідно з ч. 1 ст. 2 Закону України [12], його норми поширюються на всіх юридичних осіб, що створені відповідно до законодавства України, незалежно від

Рис. 2. Основні законодавчі акти щодо регулювання діяльності НПФ

Джерело: складено автором

Таблиця 1

Суб'єкти державного регулювання діяльності НПФ

Суб'єкти	Об'єкти	Напрями нагляду і контролю
Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг Нацкомфінпослуг)	Діяльність недержавних пенсійних фондів, адміністраторів пенсійних фондів	Додержання встановлених критеріїв та нормативів щодо ліквідності; капіталу та платоспроможності; прибутковості; якості активів та ризиковості операцій; якості систем управління та управлінського персоналу; додержання правил надання фінансових послуг
Національна комісія із цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР)	Діяльність осіб, що здійснюють управління активами пенсійних фондів	Контроль над достовірністю інформації, що надається емітентами та особами, які здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів, контролюючим органам
Антимонопольний комітет України	Захист економічної конкуренції в системі накопичувального пенсійного забезпечення	Дотримання законодавства про захист економічної конкуренції в системі накопичувального пенсійного забезпечення, отримання інформації від НПФ у межах повноважень, визначених законом

Джерело: складено автором на основі [1–4]

їх організаційно-правової форми та форми власності, а також на представництва іноземних суб'єктів господарчої діяльності, які зобов'язані вести бухгалтерський облік та надавати фінансову звітність. Оскільки НПФ є юридичними особами, вони зобов'язані вести бухгалтерський облік та надавати фінансову звітність.

Особливості діяльності НПФ зумовлюють вплив на організацію обліку в них. Однією з їх особливостей є те, що НПФ здійснюють облік операцій не самостійно, а обов'язково користуючись послугами інших осіб, зокрема послугами адміністратора НПФ, який веде бухгалтерський та податковий облік. Адміністратор повинен мати ліцензію на провадження діяльності з адміністрування пенсійних фондів, видану Нацкомфінпослуг [11].

Адміністратори НПФ для обліку операцій, що здійснюються фондом, використовують План рахунків обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [13] та Інструкцію до нього [14]. Рахунки третього та подальших порядків відкриваються адміністратором для ведення аналітичного обліку відповідних операцій НПФ відповідно до обраної адміністратором облікової політики та порядку організації ведення бухгалтерського обліку. Оскільки майже завжди для ведення обліку використовуються субрахунки, надалі будемо розглядати методику обліку також із використанням субрахунків згідно з Інструкцією про застосування Плану рахунків бухгал-

терського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [13].

Обчислення, визначення та облік чистої вартості активів пенсійного фонду здійснюються адміністратором та особою, що здійснює управління активами такого пенсійного фонду, за методикою та в порядку, визначеними НКЦПФР за погодженням з Нацкомфінпослуг України.

Порядок формування інформації про доходи недержавного пенсійного фонду в бухгалтерському обліку НПФ визначається відповідно до П(С)БО 15 «Дохід» [15], а про витрати недержавного пенсійного фонду – відповідно до П(С)БО 16 «Витрати» [16].

Проаналізувавши чинне законодавство України з питань функціонування НПФ, можна зазначити, що воно переважно враховує відповідні положення законодавства Євросоюзу. Так, положення Закону України [1] щодо обмеження напрямів інвестування пенсійних активів цілком відповідають вимогам Європарламенту та Ради Європи. Більше того, можна констатувати, що за деякими вимогами законодавство України є жорсткішим, зокрема щодо можливості інвестувати пенсійні активи виключно у цінні папери, які мають кредитний рейтинг інвестиційного рівня за національною шкалою. Однак при цьому окремі положення міжнародних нормативно-правових актів потребують відображення в законодавстві України.

Воно потребує поліпшення в частині відповідності іншим нормативно-правовим актам українського законодавства.

Таблиця 2

Розбіжності в законодавчо-нормативних актах щодо відображення операцій у бухгалтерському обліку НПФ

Вид операцій	Рахунки, передбачені для обліку	
	Методичними рекомендаціями з бухгалтерського обліку основних операцій НПФ	П(С)БО та Інструкцією про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку
Дооцінка необоротних активів	746 «Інші доходи від звичайної діяльності»	742 «Дохід від відновлення корисності активів»
Нарахування амортизації за фінансовими активами, придбаними з премією	975 «Інші фінансові витрати»	975 «Уцінка необоротних активів і фінансових інвестицій»
Продаж необоротних активів	742 «Дохід від реалізації необоротних активів»	746 «Інші доходи від звичайної діяльності»

Джерело: складено автором на основі [9; 13; 14]

Таблиця 3

Кореспонденція рахунків бухгалтерського обліку з обліку інвестиційної нерухомості НПФ

Зміст операції	Кореспондуючі рахунки	
	Дебет	Кредит
Придбання об'єктів інвестицій		
Придбано інвестиційну нерухомість за грошові кошти	152	63, 68
	100	152
Реалізація об'єктів інвестицій		
Переведено інвестиційну нерухомість до складу необоротних активів, утримуваних для продажу за залишковою вартістю або справедливою вартістю	286	100
Списано знос, нарахований по інвестиційній нерухомості (у разі його нарахування)	13	100
Відображено дохід від реалізації інвестиційної нерухомості	36, 37	712
Відображено собівартість реалізації інвестиційної нерухомості	943	286
Переоцінка та зменшення корисності інвестицій		
Проведена дооцінка залишкової вартості об'єктів інвестиційної нерухомості	100	719
Проведена уцінка залишкової вартості об'єктів інвестиційної нерухомості	949	100
Відображено втрати від зменшення корисності фінансових інвестицій та інвестиційної нерухомості	972	100, 14, 35

Джерело: складено автором на основі [9; 13–15; 17]

Зокрема, щодо відображення в обліку доходів, витрат, розрахунків та інших активів і пасивів, то в Методичних рекомендаціях із бухгалтерського обліку основних операцій недержавних пенсійних фондів [9], затверджених Розпорядженням Держфінфопослуг, пропонувалися бухгалтерські проведення, але через те, що після прийняття цих Методичних рекомендацій у 2004 р. жодних змін до них не вносилося, вони містили низку помилок і неточностей та застарілих підходів (табл. 2).

Розбіжності в методиці обліку, передбачені Методичними рекомендаціями [9] та Інструкцією по застосуванню Плану рахунків [13], мали місце і під час відображення інших об'єктів обліку недержавних пенсійних фондів.

Також зауважимо, що Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку основних операцій недержавних пенсійних фондів [9], які існували до 2012 р., були розроблені до запровадження П(С)БО 32 «Інвестиційна нерухомість» [17]. Як наслідок, Методичні рекомендації [9] не повною мірою відповідали діючим П(С)БО, Плану рахунків [13] та Інструкції по його застосуванню [14]. Це стосується відображення на рахунках бухгалтерського обліку реалізації інвестиційної нерухомості (табл. 3).

Ще одна суперечність, яка була закладена Методичними рекомендаціями [9], стосується використання рахунку 685 «Розрахунки з іншими кредиторами» для обліку розрахунків із покупцями щодо об'єктів інвестування, адже Інструкцією про застосування Плану рахунків визначено [13], що розрахунки з покупцями та замовниками обліковуються на рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками».

Через значну кількість помилок та велику кількість неточностей Розпорядження було визнано таким, що втратило чинність. Проте варто зазначити, що на заміну йому нічого не було запропоновано.

Тому пропонуємо прийняти нові Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку основних операцій недержавних пенсійних фондів, урахувавши вищезазначені помилки, а також із доповненням їх розробленою Типовою кореспонденцією рахунків бухгалтерського обліку основних операцій недержавних пенсійних фондів. Це значно полегшить ведення обліку в НПФ, а також регулюватиме проведення основних операцій, щодо яких поки що існують законодавчо не вирішені питання, зокрема такі, як використання 23 рахунку «Виробництво».

Висновки. Проаналізовано державне регулювання діяльності НПФ та охарактеризовано законодавчо-нормативне забезпечення з питань функціонування НПФ, яке переважно враховує відповідні положення законодавства Євросоюзу, систематизовано напрями державного захисту пенсійних коштів учасників недержавних пенсійних фондів.

Однак, незважаючи на велику кількість законодавчо-нормативних актів щодо здійснення державного регулювання, контроль над обліком діяльності недержавних пенсійних фондів на практиці є малоефективним через відсутність дієвих механізмів та процедур контролю. Необхідно наближувати законодавство України з питань регулювання діяльності НПФ до світових і європейських стандартів, при цьому враховуючи умови та специфіку української економіки. Зокрема, потрібно затвердити механізми та процедури державного контролю над діяльністю НПФ.

Проаналізувавши нормативно-правове регулювання обліку діяльності недержавних пенсійних фондів, можна виділити комплекс проблем, які потребують вирішення, зокрема: відсутність Національного положення (стандарту) бухгалтерського

обліку, яке визначає методологічні принципи формування в бухгалтерському обліку інформації про діяльність у недержавних пенсійних фондах; недосконале методичне забезпечення бухгалтерського обліку і звітності в недержавних пенсійних фондах, що створює певні труднощі для бухгалтерів-практиків; відсутність єдиної методики порівняння, єдиного механізму обліку результатів діяльності НПФ із дотриманням міжнародних норм і стандартів обліку та звітності.

Для вирішення зазначених проблем пропонується прийняти П(С)БО 36 «Звітність недержавних пенсійних фондів», де б відображалися основні засади організації бухгалтерського обліку та звітності НПФ, а також методологічні принципи формування в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності інформації про діяльність недержавних пенсійних фондів.

Також пропонується прийняти нові Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку основних операцій недержавних пенсійних фондів та затвердити Додаток 1 до Методичних рекомендацій із бухгалтерського обліку основних операцій недержавних пенсійних фондів, в якому наводиться типова кореспонденція рахунків бухгалтерського обліку основних операцій недержавних пенсійних фондів.

Література:

1. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09 липня 2003 р. № 1058-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1057-15>.
2. Закон України «Про Антимонопольний комітет України» від 26.11.93 № 3659-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3659-12>.
3. Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» від 30.10.1996 № 448/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=448%2F96-%E2%F0>.
4. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12 липня 2001 р. № 2664-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=nreg=2664-14>.
5. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 № 1058-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.
6. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Україні» від 03.09.2009 № 1026-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1026-2009-%D1%80>.
7. Розпорядження Нацкомфінпослуг «Про затвердження Положення про провадження діяльності з адміністрування недержавного пенсійного фонду» від 09.12.2004 № 2968 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0218-14>.
8. Розпорядження ДКЦПФР «Про затвердження Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку основних операцій недержавних пенсійних фондів» (втратило чинність) від 09.12.2004 № 2968 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/89985476>.
9. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формату аудиторського висновку за наслідками проведення аудиту річної фінансової звітності та іншої звітності недержавного пенсійного фонду та адміністратора недержавних пенсійних фондів : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг від 27.12.2005 № 5203 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/464>.
10. Рішення ДКЦПФР «Положення про порядок визначення чистої вартості активів недержавного пенсійного фонду (відкритого, корпоративного, професійного)» від 11.08.2004 р. № 339 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4654>.

11. Положення про вимоги до осіб, що здійснюють професійну діяльність з управління активами інституційних інвесторів (діяльність з управління активами), щодо складу та структури активів недержавних пенсійних фондів, якими вони управляють : Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 26.04.2012 № 582 333 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0096-05>.
12. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 р. № 996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
13. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій : Наказ Міністерства фінансів України від 30 листопада 1999 р. № 291 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=>.
14. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затв. Наказом Міністерства фінансів України від 30.11.99 р. № 291 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/99435536-14>.
15. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід» : Наказ Міністерства фінансів України від 29 листопада 1999 р. № 290 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/archive/&cat_id=924.
16. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» : Наказ Міністерства фінансів України від 31 грудня 1999 р. № 318 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/archive/&=92408>.
17. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 32 «Інвестиційна нерухомість» : Наказ Міністерства фінансів України від 02.07.2007 № 779 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/archive/z0096>.

Цыбульник М.О. Нормативно-правовое регулирование учёта деятельности негосударственных пенсионных фондов в Украине

Аннотация. В статье рассмотрены основные законодательные акты и нормативные документы нормативно-правового регулирования учета деятельности

негосударственных пенсионных фондов в Украине. Предложены пути решения проблемных вопросов, в частности утверждение новых Методических рекомендаций по бухгалтерскому учету основных операций негосударственных пенсионных фондов, а также разработка Типичной корреспонденцией счетов бухгалтерского учета основных операций негосударственных пенсионных фондов как дополнение к методическим рекомендациям. Рекомендуются принять П(С)БУ 36 «Отчетность негосударственных пенсионных фондов», где бы отражались основные принципы методологические принципы формирования в бухгалтерском учете и финансовой отчетности информации о деятельности негосударственных пенсионных фондов.

Ключевые слова: негосударственные пенсионные фонды, учет, нормативно-правовое регулирование, Положение (стандарт) бухгалтерского учета.

Tsybulnyk M.O. Legal regulation of accounting of private pension funds' activity in Ukraine

Summary. In the article, the basic laws and regulations on the accounting of activities of non-state pension funds in Ukraine are considered. The ways of solving problematic issues are proposed, in particular, approval of new Methodological recommendations on accounting of basic operations of private pension funds; also, development of the Typical correspondence of accounts of the basic operations accounting of private pension funds as a complement to the methodological recommendations. The article recommended an adoption of P(S)A 36 "Reporting of private pension funds", which would reflect the basic principles of the methodological principles of accounting and financial reporting of information about the activities of private pension funds.

Keywords: private pension funds, accounting, legal regulation, provision (standard) of accounting.